

УДК 1.14

Марчук Наталія**ТРАДИЦІЙНА ТА МАСОВА КУЛЬТУРИ:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

У статті досліджується сутність традиційної та масової культури, їх спільні та відмінні риси. Аналізується сутність у традиційній і масовій культурі таких феноменів, як суспільство, людина, свідомість, мистецтво та інших.

Ключові слова: традиційна культура, масова культура, традиція, міф, мистецтво, ЗМІ.

Марчук Н.**ТРАДИЦИОННАЯ И МАССОВАЯ КУЛЬТУРЫ:
КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ**

В статье исследуется сущность традиционной и массовой культуры, их общие и отличные черты. Анализируется сущность в традиционной и массовой культуре таких феноменов, как общество, человек, сознание, искусство и других.

Ключевые слова: традиционная культура, массовая культура, традиция, миф, искусство, СМИ.

Marchuk N.**TRADITIONAL AND MASS CULTURES:
COMPARATIVE ANALYSIS**

In the article is investigation of essence of traditional and mass culture, common and different features of them. There are analysis of essence of phenomena like society, man, consciousness, art and others.

Key words: traditional culture, mass culture, tradition, myth, art, mass media.

Традиційна культура існувала й існує для збереження усталеного суспільного укладу. Натомість масова культура пориває з традицією, вона прагне до створення глобального суспільства, де тра-

диція є лише стримуючим елементом на цьому шляху. Так, адже традиційна культура завжди є етнічною чи національною за своєю суттю. Масова ж культура – це наднаціональне утворення з тенденцією уніфікації, стандартизації, стирання етнічних та національних відмінностей.

Нині, на початку XXI століття, масова культура стає ще більш популярною, завойовує сильні позиції у сучасному глобалізованому суспільстві. Традиційна ж культура стає зникаючим феноменом, особливо в державах, де більшість населення проживає в містах. Навіть у сільській місцевості вона існує вже у трансформованому вигляді. Це, власне, і зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є компаративний аналіз традиційної та масової культур, дослідження характеру їх взаємодії.

Традиційна культура – це культура, для якої характерні панування традицій, міфологічних та релігійних уявлень, колективістські стосунки між людьми [8]. Для традиційної культури основоположним є поняття традиції. «Традиція (лат. *traditio* – передача, передання) – універсальна форма фіксації, закріплення і вибіркового збереження тих чи інших елементів соціокультурного досвіду, а також універсальний механізм його передачі, що забезпечує стійку історико-генетичну спадкоємність в соціокультурних процесах» [4]. Традиція, «забезпечуючи сталість в соціокультурних процесах» та зберігаючи суспільний уклад, впливає на свідомість індивіда. Це, наприклад, проявляється у сфері моралі, міжособистісної взаємодії, у сфері побуту та ін. Тобто традиція виступає детермінантою суспільного життя.

Масова культура як явище бере свій початок з США. Там вона сформувалася вже в першій половині XX ст., «хоча її теоретичне осмислення почалось ще в 1930-ті рр. американськими і французькими теоретиками культури та мистецтвознавцями» [2, с. 3]. Також ще в 1920-х рр. з критикою масової культури та масового мистецтва виступав Ортега-і-Гассет у своїх працях «Бунт мас» та «Дегуманізація мистецтва». Як зазначають автори підручника «Масовая культура», виникнення масової культури зумовлено орієнтацією влади США на демократію, що передбачало формування культури та мистецтва, що відповідали б потребам мас [2, с. 3]. Як бачимо, масова культура була запроваджена «зверху» як одна зі стратегій американської політики. «Масова культура [...] твориться на замовлення і під тиском сил, що домінують в економіці, ідеології, політиці, сфері правових і навіть моральних відносин» [2].

Масова культура давно присутня у нашому суспільстві і немає ні змоги, ні сенсу протистояти цьому. Адже, окрім згаданих негативних її характеристик, вона має й чимало позитивних. Наприклад, англійська мова, яка пропагується як мова міжнародного спілкування, справді полегшує міжкультурну комунікацію, зокрема на індивідуальному рівні; за допомогою ЗМІ та мережі Інтернет людина може, хоча б заочно, познайомитися з відомими культурними набутками людства, пройти віртуальну екскурсію музеєм та ін. Тому потрібно докладати зусиль, щоб взаємодія масової та традиційної культури (чи то як цілісного феномена, чи то як окремих збережених традицій) була максимально конструктивною для обох сторін. Про це, зокрема, говориться у вже згаданій книзі «Массовая культура»: «масова культура і масове мистецтво у своєму розвитку постійно запозичують у народного і високого мистецтва сюжетику, проблематику, символіку ... [...] В той же час і народні, і високі культура та мистецтво відчують вплив удалих знахідок та прийомів, виражальних засобів масових культури та мистецтва» [2, с. 16].

Варто порівняти традиційну та масову культуру на рівні окремих феноменів.

Аналогом поняття традиції у традиційній культурі, у масовій культурі виступає феномен масовості. Певний феномен можна назвати масовим, якщо він отримав поширення чи став популярним серед суспільного загалу. Таким чином він стає нормою, інколи навіть не одобреною всіма, прикладом для наслідування.

Традиційна культура як така є явищем незалежним від державних структур, її творцем і реципієнтом виступає традиційне суспільство. На противагу цьому масова культура є, як вже зазначалося, штучним утворенням.

Потрібно також згадати про взаємодію традиції та новації. Носієм традиції, джерелом норм і цінностей у традиційній культурі виступає старше покоління. А оскільки в масовій культурі традиція вважається пережитком, – значно падає авторитет старшого покоління. Новація є однією з характерних рис масової культури. Наприклад, бурхливий розвиток науки і техніки спричинює регулярну появу новинок, що завжди сприймається позитивно, з певним оптимізмом, адже допомагає зробити життя більш комфортним. Це є наслідком пропаганди споживацького способу життя, де зокрема комфорт знаходиться в ранзі найвищих цінностей. Проте справжня функція новації в культурі полягає у привнесенні змін, прогресу в культуру, сприянні її розвитку.

Порівняймо традиційне і масове суспільство (маси). Для традиційного суспільства характерна консервативність, зміни, що відбуваються в ньому, непомітні для життя одного покоління: «минуле дорослих стає й майбутнім їхніх дітей» [5, с. 19]. Агентами соціалізації виступають сім'я та община. Активно творяться та функціонують твори усної народної творчості. Час у традиційному суспільстві має циклічний характер, що зумовлено природними ритмами. Таке суспільство існує в гармонійній взаємодії з природою, чому, зокрема, сприяє етнічна релігія, анімізм у віруваннях. Тому спосіб виробництва в суспільствах традиційної культури – натуральне господарство.

Тепер звернемося до масового суспільства. На протигагу консервативності традиційного суспільства воно відкрите до змін, які постійно супроводжують його. Потрібно згадати вищезазначену взаємодію традиції та новації, де остання є благом для мас. Агентами соціалізації, окрім сім'ї, виступають школа, університет та інші соціальні інститути, а також засоби масової інформації [2, с. 44]. Усна народна творчість для мас є пережитком, на зміну їй приходять поп-музика («поп» – від слова популярний), де індивід є лише реципієнтом, не бере участі у творенні, а може лише відтворювати популярні пісні за допомогою технічних засобів чи, у кращому випадку, власного голосу. Щодо часу, то він у масовому суспільстві лінійний. Він незалежний від біоритмів природи, натомість відмітними віхами стають значні події державного чи міжнародного масштабу. На протигагу гармонії з природою в традиційному суспільстві, у масовому суспільстві чим далі, тим помітнішим стає дисбаланс, розрив у взаєминах із природою, який набуває загрозливого характеру. Це можна вважати наслідком активного промислового виробництва, інтенсивного, нерационального використання природних ресурсів. Людина традиційної культури інтенсивно творить, продукує, в той час як для індивіда мас провідною діяльністю є споживання.

Варто порівняти, який вплив суспільство, колектив має на індивіда у традиційній і масовій культурі. У традиційній культурі схвалення чи засудження вчинків особи колективом має для неї важливе значення. У масовій же культурі людина – відособлений індивід, атом, який не має тісного зв'язку з колективом: «людина без обличчя – в масі таких же, як вона сама, і в той же час вона одна» [2].

Складається враження, що масове суспільство є антиподом традиційного. Проте, окрім відмінностей, між цими двома типами су-

пільства є також багато подібного. Зокрема, подібності можна простежити у соціокультурних функціях, які виконує низка феноменів. Візьмемо для прикладу таке явище традиційного суспільства, як обряд ініціації. Його аналогом у сучасному масовому суспільстві можна вважати, наприклад, свято першого дзвоника, коли дитина приєднується до соціальної групи школярів. Сюди ж належить отримання підлітком паспорта, що засвідчує набуття ним статусу повноправного громадянина та інше. У людини мас, як і в людини традиційної культури незмінними залишилися багато потреб, наприклад, потреба у відпочинку, у спілкуванні та ін. Проте функції їх задоволення беруть на себе інші, нові феномени. Наприклад, у контексті задоволення, зокрема матеріальних потреб, виникає таке явище, як споживацтво, тобто надмірне захоплення споживанням. Для задоволення потреби в спілкуванні створюються соціальні мережі, а для відпочинку людини існує ціла індустрія розваг.

Тепер спробуємо порівняти індивіда у традиційній культурі та в масовій. Людину значною мірою творить її оточення. В цьому випадку індивіда традиційної культури формує сам уклад традиційного суспільства. Традиція визначає його поведінку, моральний кодекс; натуральне господарство змушує забезпечувати життєдіяльність свою та своєї сім'ї; відпочинок він знаходить у народній пісні чи в танці. Свідомість людини традиційної культури можна охарактеризувати як міфологічну чи релігійно-міфологічну. Адже обряди, ритуали, традиції є матеріальним втіленням міфів. У другому випадку йдеться про те, що на свідомість людини має вплив привнесена зовні релігія, наприклад християнство. Але варто вважати, що саме в традиційній культурі релігійний світогляд не стає домінуючим, що пов'язано зі схильністю традиційної культури до самозбереження та саморегуляції. Для людини традиційної культури все навколо, її місце у світі є відомим та зрозумілим, тому що пояснене за допомогою міфу.

Носій масової культури – масова людина. Для індивіда цього типу характерна розгубленість, відсутність моральних орієнтирів. Так, традиція відійшла в минуле; старше покоління, як її носій, вже не є авторитетом; релігія, колись проголошена опіумом для народу та перешкодою на шляху становлення надлюдини також не є моральним взірцем. На зміну натуральному господарству приходять промислове виробництво, яке чим далі тим більше стає автоматизованим, що віддаляє людину від самого процесу. Тут вже не говориться про творчість у процесі виробництва, що має місце у тради-

ційній культурі. Людина, як пише С. Можняун, перетворюється на функцію [1, с. 74–75]. Для відпочинку масової людини створена індустрія розваг. Тут вона виступає споживачем, а не співучасником свята, як це відбувається у традиційній культурі. Щодо свідомості масової людини, то найкраще можна її схарактеризувати як масову. Величезний вплив на її формування мають ЗМІ, телебачення, реклама, мода. Зазначені інституції формують у людей однакові смаки, однакові думки щодо певних подій. Це робиться для того, щоб запити суспільства були передбачуваними, а також задля маніпуляції масами [1, с. 136–137].

Проте можна простежити і певні подібності. Телебачення, реклама сприяють міфологізації свідомості масової людини, творять та закладають нові архетипи. Можна навести для прикладу такі міфи: американська мрія, міф успіху [2, с. 114], міф про Попелюшку, коли бідна, але красива, добра та працююча дівчина виходить заміж за багатого юнака. Зокрема втілення останнього часто можна побачити в серіалах. Проте міф виконує також й іншу функцію. Сучасна масова людина не має цілісної картини світу, адже наука, незважаючи на активний її розвиток, не може всього пояснити. Цю функцію бере на себе міф [2, с. 109]. Проте в цьому випадку він не твориться так як у традиційній культурі, – просто з метою пояснити. У масовій культурі творцями міфів переслідується інша мета – нав'язати людині вигідне їм бачення світу. Тобто, як бачимо, соціокультурна функція міфу в традиційній і масовій культурі ідентична: він існує (у першому випадку) і використовується (у другому) для пояснення світу. Щодо новітніх архетипів, то серед таких можна назвати архетип бруду, сформований у рекламі, який можна вважати різновидом юнгівського архетипу тіні; архетип особистого щастя, що є варіантом архетипу самості та інші. Як бачимо, задля максимального впливу на маси використовуються також і несвідомі структури людської психіки, механізми, які ефективно діють у традиційній культурі (зокрема міф).

Щодо обміну інформацією, то у традиційному суспільстві інформація, новини передаються при безпосередньому спілкуванні, з вуст в уста. Натомість у масовому суспільстві для цього існують ЗМІ, які є чи наслідком, чи, швидше, причиною зниження безпосередньої міжособистісної комунікації між людьми. «Мас-медіа чинять формуючий вплив на вигляд сучасної людини, культуру повсякдення, моди і життєві стилі» [2, с. 230]. Так, наприклад, на сторінках глянцевого журналу є цілі інструктажі щодо того, який

одяг потрібно носити, які зачіски зараз в моді та інше. Саме ЗМІ також виступають одним із творців міфу. Ті міфи, які ЗМІ, особливо телебачення, насаджують людині, замінюють в її свідомості істинну реальність [2, с. 58].

Варто проаналізувати сутність мистецтва у традиційній та масовій культурі. У першому типі культури мистецтво називається народним, адже й справді твориться народом і для народу. У більшості воно має декоративно-ужитковий характер. Тобто одяг, побутові та обрядові речі прикрашаються різноманітними способами. Майже завжди твори мистецтва у традиційній культурі мають функціональний характер. Орнаменти, які, наприклад, наносять на одяг, на посуд, складаються із символів, виконують магічну, оберегову функцію. У ролі митця виступає пересічна людина, а не професіонал.

Щодо масової культури, то тут ситуація значно відрізняється. Горизонти самого поняття «мистецтво» розширюються. Мистецтво масового суспільства називається поп-мистецтвом. Виникають нові види мистецтва, такі як інсталяція, реді-мейд, перформанс та ін. Зрозуміти, до яких крайнощів доходить поп-мистецтво, допоможе один приклад, який наводить С. Можнягун: «відомому поп-художнику Р. Раушенбергу було відправлено письмове запрошення взяти участь у виставці портрета, яку влаштувала галерея Айріс Клерт. Художник відповів телеграмою: «Це і є портрет Айріс Клерт, якщо я т а к стверджую» [1, с. 139]. Звідси автор робить висновок: «якщо хто-небудь назве ось це мистецтвом, значить це і є мистецтво» [1, с. 139]. Проте з цим не можна погодиться. Правильно було б сказати «якщо художник назве ось це мистецтвом, значить це і є мистецтво». Це слідує і з прикладу автора, де говориться про «відомого поп-художника». Поп-мистецтво, на відміну від мистецтва у традиційній культурі перестає бути функціональним. Навіть реді-мейд це вже не функціональна річ, а твір митця. Поп-мистецтво – сфера вседозволеності для художників, де вони прагнуть максимально самовиразитися і привернути до себе якнайбільше уваги. С. Можнягун зазначає щодо цього: «старий принцип – якнайкраще – був відкинутий і замінений: якнайоригінальніше. Чого б то не коштувало потрібно було виділитися в цьому морі переробництва картин» [1, цит. за Неделя, 1968, 27 жовтня, с. 18].

Підсумовуючи, варто зауважити, що функцією традиційної культури є збереження традиційного суспільства, його укладу, накопичення та передача соціокультурного досвіду. Масова ж куль-

тура була створена й існує задля маніпулювання масами. Інша її функція є подібною, а саме полягає у збереженні наявного соціального устрою, – суспільства споживання.

Література:

1. Можнягун С. Кризис буржуазной «массовой культуры» / С. Можнягун. – К. : Мистецтво, 1981. – 151 с.
2. Акопян К. Массовая культура : учебное пособие / К. Акопян, А. Захаров, С. Кагарлицкая. – М. : Альфа-М ; ИНФРА-М, 2004. – 304 с.
3. Гатальська С. Філософія культури : підручник / С. Гатальська. – К. : Либідь, 2005. – 328 с.
4. Грицанов А. Новейший философский словарь / сост. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. Скакун, 1998. – 896 с.
5. Культурологія: теорія та історія культури / за ред. Тюрменко І., Горбула О. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 368 с.
6. Макаров А. Традиция против истории в философии современного европейского традиционализма // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – Вып. 6. – М., 2001. – С. 275–283.
7. Традиционализм // История философии. Энциклопедия. – Мн., 2002. – С. 183–186.
8. Словарь основных терминов по курсу культурологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ya-simkina.narod.ru/gloss.htm>.